ALEX. LĂPĂDATU

VIAȚA POLITICĂ INTERNĂ A PRINCIPATELOR-UNITE

SUB

ALEXANDRU IOAN CUZA

(1859-1866)

CONFERINȚĂ ȚINUTĂ LA UNIVERSITATEA LIBERĂ DIN BUCUREȘTI
IN NOEMVRIE 1930

„CARTEA ROMÂNEASCĂ", BUCUREȘTI
1932

ALEX. LĂPĂDATU

VIAȚA POLITICĂ INTERNĂ

I

Cu îndoita alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca Domn al Moldovei şi al Munteniei nu se realiză, de fapt, de cât o unire personală a celor două Principate române, întru cât ele trebuiau să se guverneze şi mai departe tot separat. Totuşi însufleţirea pentru faptul îndeplinit fu la culme. Căci ceea ce se aclamase, la 5 şi 24 Ianuarie 1859, cum prea bine observase atunci Victor Place, nu era un om, ci un principiu: principiul unirei. Iar câştigul acesta moral, politic şi naţional era socotit—şi cu drept cuvânt!—atât de însemnat că toate celelalte acte ce trebuiau să mai urmeze pentru desăvârşirea unirei depline şi definitive erau privite ca fireşti şi lesne de realizat.

Problemele ce se impuneau, dela început, noului Domn şi colaboratorilor săi, în politica internă a Principatelor, erau:

1. Aplicarea noii constituţiuni dată ţărilor române de puterile garante prin Convenţia dela Paris din 19 August 1858,—constituţiune menită să înlocuiască Regulamentele organice ale fostului Protectorat rusesc, cari constituiau, se ştie, piedica de căpetenie pentru organizarea şi desvoltarea, în sens liberal şi naţional, a unui Stat român modern.

2. Organizarea Principatelor potrivit principiilor şi dispoziţiilor din noua constituţiune, prin revizuirea întregii legislaţii anterioare, oligarhice şi reacţionare, a ţărilor române şi prin regularea raporturilor dintre proprietari şi lucrători de pământ, dintre boieri şi săteni, prin o lege specială, expres prevăzută în Convenţie.

3. Pregătirea unirii depline, nu numai pe căi şi prin mijloace diplomatice, faţă de Curtea suverană şi de puterile garante, ci şi prin legiuiri şi măsuri de ordin intern, cari să ducă cât

mai repede şi mai sigur la îndepărtarea piedicelor ce stăteau în calea acestei uniri,—la cufundarea şi contopirea ambelor Principate în una şi aceeaşi organizaţiune de Stat.

In adevăr, înlăturând protectoratul rusesc, dar menţinând suveranitatea turcească, cu dispoziţiuni ce făceau însă imposibil ori ce amestec direct al Porţii otomane în afacerile interne ale Principatelor, puterile garante dădură acestor Principate, prin Convenţia amintită dela Paris, o nouă constituţiune.

Constituţiunea aceasta era concepută şi întocmită, principiar, în spiritul modern, liberal şi democratic, al vremii. Căci ea —

a) desfiinţa rangurile, pronomiile şi privilegiile, de tot felul, ale clasei conducătoare, decretând egalitatea politică şi civilă a tuturor, de ori ce clasă şi categorie socială, înaintea legilor, atât ce priveşte sarcinile, cât şi drepturile;

b) instaura un adevărat regim constituţional reprezentativ, cu domni aleşi pe viaţă şi învestiţi cu prerogativele cuvenite suveranităţii lor, cu guverne răspunzătoare, numite şi revocate de domnitori şi cu adunări legiuitoare alese de un corp electoral bine stabilit prin stipulaţiuni speciale alăturate la Convenţie;

c) prescria modul de constituire şi funcţionare al organelor puterii legiuitoare (cu o Comisie centrală la Focşani), puterii judecătoreşti (cu o Curte de Casaţie, comună, tot acolo) şi puterii executive (cu instituţiuni pe cât se putea similare ambelor ţări).

Evident că în cadrele unei asemenea constituţiuni, Principatele se puteau organiza şi desvolta potrivit dorinţelor şi aspiraţiunilor ce animau atunci pe toţi patrioţii luminaţi ai neamului. De aceea, din punct de vedere al principiilor şi dispoziţiilor ce conţinea, ea fu privită ca cel mai însemnat bun pe care puterile garante, europene, l-au putut da poporului român pentru întocmirea şi asigurarea noii vieţi de Stat a Principatelor. Nu trebuia, se credea, în primele zile de entusiasm şi optinism, decât aplicarea sinceră şi onestă a acestei constituţiuni ca rosturile lor să se îndrumeze pe calea cea mai bună şi folositoare.

Şi—totuşi, dificultăţi, dificultăţi serioase, de ordin tehnic şi politic, se iviră, chiar dela început, în calea acestei aplicări. Cauza acestor dificultăţi fu modul cum puterile garante, necunoscătoare a împrejurărilor noastre, statuaseră şi formulaseră, sub anumite

raporturi, organizarea concretă şi conducerea efectivă a celor două Principate române.

In adevăr, neputând conveni asupra unirii depline şi definitive, puterile voiră să creeze o stare de transiţie, care, pentru unele, pentru cele favorabile nouă, avea să ducă la unire, pentru altele, pentru cele nefavorabile nouă, avea să întoarcă la separaţiune. In acest scop ele recurseră, cu prilejul întocmirii Convenţiei dela 1858, la un compromis hibrid între uniune şi separaţiune, care se dovedi şi imposibil de ţinut şi dăunător intereselor lor, ale Principatelor.

Căci menţinerea fiinţei lor politice deosebite, cu doi domni, cu două adunări legiuitoare şi cu două ordine publice,—una pentru fiecare Principat, constituia o mare piedică, nu numai pentru pregătirea viitoarei uniri depline, dar chiar pentru conducerea tehnică a Statului: Domnitorul nu putea fi în acelaşi timp în contact direct şi intim cu ambele guverne, cu ambele adunări şi cu ambele administraţii publice, aşa cum ar fi trebuit să fie într'o vreme ca aceea, de mari şi radicale prefaceri sociale şi politice ale poporului şi Statului român.

Afară de aceasta, el nu avea mijlocul şi putinţa să coordoneze lucrările celor două adunări. Căci Comisia centrală dela Focşani, departe de a fi, cum se intenţionase, veriga de legătură între ele, ca să promoveze tendinţele unirii depline,—prin modul cum trebuia să lucreze şi prin spiritul de care era condusă, Comisia aceasta, zic, care împărţia cu Domnul şi cu adunările sale, puterea legiuitoare, mai mult zădărnicia şi paraliza, de cât ajuta şi înlesnia opera legiuitoare a Principatelor.

Aceasta pentru că Convenţia prevedea două soiuri de legi —legi comune ambelor ţări şi legi speciale fiecăreia. Iniţiativa celor dintâi era numai la Comisie, iar a celor din urmă la Domn şi la adunările respective. Dar nici acestea nu puteau fi promulgate fără să treacă prin revizia Comisiei centrale, care avea să le examineze dacă nu cumva conţin dispoziţiuni protivnice Convenţiei. Ori pentru coordonarea acestor lucrări se prevedea o întreagă procedură de trimiteri şi retrimiteri dela Comisie la adunări şi de la acestea la Comisie, cari, sub raport tehnic, complica şi îngreuna foarte mult lucrările legiuitoare.

Dacă la aceasta adăogăm împrejurarea că Comisia centrală,

ca emanaţiune a adunărilor legiuitoare (din cei opt reprezentanţi ai fiecărei ţări, patru erau delegaţi de adunări, iar patru numiţi de domnitor), era compusă din oameni cu aceeaşi mentalitate şi spirit şi supuşi aceloraşi interese şi influenţe, ca şi majoritatea membrilor celor două adunări, ne vom da şi mai bine seama că, cu caracterul său quasi-autonom, Comisia centrală constituia nu numai un impediment tehnic, ci şi unul politic la opera de organizare şi conducere a Statului.

Căci Convenţia lăsase puterea legiuitoare exclusiv pe seama fostei clase stăpânitoare şi conducătoare, a marilor proprietari de pământ, a boerimei conservatoare şi reacţionare, întru cât, după stipulaţiile electorale, pe baza cărora trebuiau să se constituească cele două adunări legiuitoare ale Principatelor, numai marii proprietari funciari şi cei cu venituri însemnate aveau drept de vot. Numărul lor era extrem de redus: Şi anume, după A. D. Xenopol, în Moldova, la 2 milioane locuitori, numai 1700 alegători, iar în Muntenia, la 2 $^{1}/_{2}$ milioane locuitori, numai 2000 alegători.

Cu un astfel de regim electoral, negreşit că adunările legiuitoare erau lăsate, cum am zis, pe seama fostei clase stăpânitoare şi conducătoare, a boerimei, cu sentimente şi năzuinţe, e drept, naţionale, dar cu mentalitate şi cu spirit oligarhic. Căci tineretul, care se emancipase de sub această mentalitate şi de sub acest spirit, însuşindu-şi ideile şi principiile de egalitate socială şi de libertate politică ale Apusului, — tineretul acesta, nedispunând încă de averile părinteşti, nu putea figura în număr mai mare în listele electorale. De aci prezenţa şi influenţa lui mai redusă în adunările legiuitoare, de a căror majoritate au dispus, din capul locului, tot oamenii trecutului.

Cu atari adunări era foarte greu, imposibil chiar, cum s'a dovedit ulterior, să se revizuească, fără înverşunată rezistenţă, vechea legislaţie în spiritul egalitar, liberal şi democratic al noii constituţiuni şi, mai ales, să se întocmească o lege pentru regularea raporturilor dintre proprietari şi lucrătorii de pământ, o reformă agrară radicală, favorabilă sătenilor, ţărănimei, aşa cum doria şi voia, din convingere şi sentiment, Domnul şi cu aderenţii săi.

Dar oricâte inconveniente ar fi presentat, sub raporturile mai sus arătate, Convenţia, ea trebuia aplicată. O modificare a ei,

atunci, la început, înaintè de a se fi făcut, în mod practic, dovada acestei necesităţi, era cu neputinţă. In primul loc pentrucă această Convenţie dădea Principatelor române cea dintâi constituţiune, sub care se puteau rândui şi desvolta, pe baze autonome, ca Stat modern, în sens liberal şi naţional. O încercare de revizuire, în mod prematur, ar fi putut periclita însăşi fiinţa ei.

In al doilea loc, pentrucă, prin îndoita alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, se călcaseră deja dispoziţiile formale ale acestei Convenţii, punându-se puterile în faţa unui fapt împlinit. Iar puterile nu recunoscuseră alegerea dela 5 şi 24 Ianuarie, de cât sub condiţia să nu se mai aducă vre-o altă atingere Convenţiei. Era imprudent deci să se meargă mai departe pe o asemenea cale. Aceasta cu atât mai mult cu cât însuşi Impăratul Napoleon, marele şi puternicul protector al poporului român, făcuse deja noului Domn, prin Vasile Alecsandri, recomandaţiuni categorice în această privinţă: să nu mai pună puterile în faţa faptelor împlinite, întru cât prin aceasta s'ar indispune chiar cei mai sinceri şi mai statornici amici ai Principatelor şi ai lui Cuza.

In această situaţie era deci absolut necesar:

a) să se încerce a se guverna cu instrumentul, cu mijloacele ce ni se dăduseră, oricâte piedici s'ar fi ivit în cale, şi

b) să se găsească, în acelaşi timp, remediile şi modalităţile pentru înlăturarea cât mai grabnică a acestor piedici.

La legi noi, oameni noi! Nu era numai o figură retorică, o formulă patetică, de efect, a lui Mihail Kogălniceanu, ci şi o necesitate, o lozincă a vieţii de Stat. Noua domnie însemna, de fapt, în evoluţia istorică a ţărilor române, un nou regim. Căci faţă 'n faţă erau, în ce priveşte concepţiile şi metodele de guvernământ, două mentalităţi, două curente — al oamenilor vechi, ai trecutului, a celor ce credeau că se pot menţine încă, fireşte în forme schimbate, stările anterioare, cu privilegiile clasei conducătoare şi cu şerbia sătenilor, şi al oamenilor noi, ai prezentului sau, mai bine zis, ai viitorului, a celor ce luptau să se întroneze cât mai iute şi mai complect noul regim social şi politic, de egalitate şi libertate, să se organizeze ţara pe temeiul constituţional al Convenţiei şi să scoată ţărănimea de sub robia seculară a clăcii, a iobăgiei.

Cei dintâi constituiau partida conservatoare, de dreapta, cei din urmă partida progresistă, de stânga: albii şi roşii de mai târziu. Deosebirea se făcuse dela început, îndată după unire, nu atât pe chestiunea modului de organizare a noului Stat, cât pe chestiunea felului de rezolvare a problemei agrare. Ne-o spune, clar şi precis, Mihail Kogălniceanu. Domnul era, fireşte, partizanul, sincer şi hotărît, al curentului nou, progresist, liberal şi democrat. Căci, ca şi aderenţii acestui curent, el voia reformele mari şi radicale, prin care Statul trebuia să se transforme sub raport social şi politic şi să se organizeze în spiritul cel nou al Convenţiei. Şi voia aceste reforme cât mai grabnic şi cât mai complect şi — dacă s'ar fi putut — cu sprijinul, cu concursul tuturora.

Ori tocmai aci era greutatea. Căci în ambele adunări majoritatea aparţinea partidei conservatoare, de dreapta, — partida progresistă, de stânga, fiind în minoritate. Constituţional, Domnul ar fi trebuit deci să-şi ia guvernul, guvernele, din majorităţi. Dar, decis să facă cu orice preţ reformele impuse de necesităţile de organizare şi de consolidare ale noului Stat, el vedea bine că nu putea să-şi constituie guvernele cu membrii unor majorităţi ostile acestor reforme — în deosebi acelor prin care urma să se schimbe întreaga structură socială şi politică a ţărilor: reforma electorală şi reforma rurală, pe cari partida conservatoare le voia cât mai cumpătate şi moderate, ca să nu-şi distrugă cu totul preponderenţa politică şi baza materială a situaţiei ei sociale.

De aceea, în dorinţa de a-şi asocia la opera de guvernare ambele partide şi pe toţi oamenii politici capabili, Cuza-Vodă făcu apel, pentru constituirea ministeriilor sale, şi la minoritate şi la majoritate, ba încercă chiar guverne de fuziune între unii şi alţii, nu numai cu elementele moderate din o parte şi din alta, dar chiar şi cu cele extremiste. Fuziunele acestea nu se putură menţine însă, cum nu se putură menţine nici guvernele din minoritate faţă de adunări şi nici cele din majoritate faţă de Domn, pentru că nici unul din ele nu isbuti să obţină, în acelaş timp, încrederea celor doi factori constituţionali. — Astfel, cu toate, rând pe rând, au ajuns în conflict, fie cu adunările, fie cu Domnul.

De aci necesitatea schimbării lor atât de dese în cei dintâi trei ani de domnie ai lui Cuza-Vodă (1859—61). Şi anume: *opt*

guverne în Muntenia (1. Ioan I. Filipescu: dela 25 Ianuarie 1859, 2. Const. Kretzulescu: dela 23 Martie 1859, 3. Ion Ghica: dela 11 Octomvrie 1859, 4. Nic. Golescu: dela 28 Mai 1860, 5. M. K. Epureanu: dela 13 Iulie 1860, 6. Barbu Catargiu: dela 30 Aprilie 1861, 7. Șt. Golescu: dela 12 Mai 1861, 8. Dim. Ghica: dela 19 Iulie 1861) și *șase* în Moldova (1. Vasile Sturza: până la 8 Martie 1859, 2. Ion Ghica: până la 28 Aprilie 1859, 3. M. K. Epureanu: până la 3 Mai 1860, 4. M. Kogălniceanu: până la 17 Ianuarie 1861, 5. At. Panu: până la 5 Octomvrie 1861, 6. A. C. Moruzzi: până la 11 Decemvrie 1861). De aci, apoi, necesitatea, pentru Domn, a dizolvării adunărilor (două în trei ani), dizolvări fără efect însă, întru cât, dat fiind regimul electoral sub care se făceau alegerile, noile adunări se reconstituiau la fel ca cele dizolvate. Și de aci, în fine, zădărnicirea lucrărilor lor legislative. Căci reformele capitale pe care le-am amintit—legea electorală și legea rurală—nu puteau fi abordate. Se votau numai legi mărunte, fără deosebită însemnătate organică. Ba chiar și astfel de reforme mai mici, nu se puteau introduce totdeauna pe cale legislativă, ci trebuiau impuse, adesea, prin măsuri autoritare de guvernământ.

Aparatul Statului funcționa așa dar greu și rău, neîndestulitor și nemulțumitor. Comisia centrală dela Focșani sabota și ea această funcționare, refuzând proectul de lege electoral propus de partida progresistă, întocmind un proect de constituțiune pe care Domnul trebui să-l respingă și alcătuind o reformă rurală în spirit reacționar, potrivit tendențelor partidei conservatoare. Rezultatul operei de organizare și de consolidare a Statului nu se vedea.

In fața acestei situațiuni, imposibile și păgubitoare Domnul trebui, cum am văzut, să ia poziție deschisă, fățișe, împotriva adunărilor, atât prin dizolvarea lor, cât și prin reconstituirea guvernelor pe care ele le răsturnau. Cum însă coflictul acesta înăspria raporturile politice înlăuntru, fără a duce la nici un capăt, Cuza-Vodă și aderenții săi înțelesără că soluția radicală—modificarea Convenției—fie prin acte împlinite, fie prin persuasiunea puterilor, în vederea unificării depline, nu se mai putea amâna: un singur guvern și o singură adunare legiuitoare, fără incomoda Comisie

centrală, apoi o altă lege electorală, de cadre mai largi şi în spirit mai democratic, pe baza căreia să se poată constitui o singură adunare legislativă, favorabilă reformelor şi în special reformei agrare şi cu care să se poată lucra normal şi constituţional.

Necesitatea unirii depline era un postulat naţional, era dorinţa vie şi fierbinte, era voinţa hotărîtă şi nestrămutată a tuturor, nu numai a Domnului şi partizanilor săi, aderenţi ai noului regim şi ai marilor reforme, ci chiar şi a adversarilor acestor reforme. Câtă vreme însă la aceşti din urmă unirea deplină era numai un scop, la cei dintâi ea era şi un mijloc—mijlocul prin care se putea merge, mai lesne şi mai sigur, la noua organizare a ţării şi la realizarea marilor reforme. Ea ajunse să domine toate celelalte probleme ale vieţii publice, să fie unica şi statornica preocupare a tuturor bunilor patrioţi. De aceea, în acţiunea sa pentru realizarea unirii depline, Cuza-Vodă a fost susţinut, în mod sincer şi hotărît, de toţi fiii patriei, fără deosebire. Şi aceasta adesea cu propuneri şi îndemnuri cari tindeau să pună din nou puterile garante în faţa faptelor împlinite.

Astfel, îndată după alegerea lui Cuza în Muntenia, Mihail Kogălniceanu reclamă, în cuvinte patetice, întrunirea ambelor adunări legiuitoare la Focşani, iar Atanasie Panu, mai radical, cerea Domnului să desăvârşească unirea cu forţa, plecând la Bucureşti în mijlocul guvernului şi armatei sale. Proiectul de constituţiune al Comisiei centrale prevedea realizarea unirii prin contopirea adunărilor şi ocârmuirilor şi prin stabilirea unei singure capitale. Deputaţii din adunarea moldovenească cereau ca desbaterea proiectului de lege al Curţii de Casaţie să se facă împreună cu adunarea muntenească. Iar la 27 Martie 1861, aceeaşi adunare propunea, pentru discuţia reformei rurale, ca ambele adunări să se întrunească la Bucureşti în sesiune comună.

Toate aceste acţiuni şi manifestaţiuni în politica internă a Statului dovedesc că dispoziţiunile pentru realizarea unirii depline pe calea faptelor împlinite erau generale, unanime. Impins să acţioneze urgent şi energic în acest sens, Domnul îşi dădea seama că nu trebuie să se precipiteze, ci să lucreze cu multă chibzuinţă. Deşi, poate, mai mult de cât ori care altul interesat

ca unirea deplină să se realizeze cu un ceas mai degrabă, Cuza-Vodă dădu şi în această chestiune, ca şi în multe altele, dovadă nu numai de înţelepciune patriotică, ci şi de remarcabil tact diplomatic. Căci, rezistând în aparenţă injoncţiunilor din lăuntru, aşa cum convenia puterilor, ale căror atitudini singur le cunoştea, ca unul ce concentrase în mâinele sale întreaga politică externă a Principatelor, el lucra, în realitate, cu toată stăruinţa şi ardoarea, pentru îndeplinirea scopului urmărit, aşa cum o voia naţiunea şi cum o reclamau interesele vitale ale patriei.

Două erau căile pe care putea şi trebuia să activeze pentru pregătirea unirii depline — cea externă, prin mijloace diplomatice, pe lângă Poarta otomană şi puterile garante, şi cea internă, prin legiuiri şi măsuri politice şi administrative. In aceasta din urmă direcţie, Domnul luă o serie de dispoziţiuni menite să contribue la unificarea sufletească şi efectivă a celor două Principate. Astfel, un muntean, Ion Ghica, fu făcut preşedinte de Consiliu în Moldova, iar un moldovan, M. K. Iepureanu, în Muntenia.— Moldovenii Gr. Cuza, At. Panu şi V. Alecsandri fură candidaţi la alegeri în Muntenia, iar munteanul Al. Golescu în Moldova.— Aceiaşi agenţi reprezentau ambele ţării în străinătate: C. Negri la Constantinopol şi I. Alecsandri la Paris.—La Iaşi se trimise garnizoană muntenească, iar la Bucureşti moldovenească.—In lagărul dela Floreşti fură concentrate ambele oştiri. — Uniformele şi legiuirile militare — a gradelor şi de recrutare — fură unificate.— Se înfiinţă o şcoală militară comună şi un Minister de Război unic. — Se unifică apoi administraţia poştelor şi telegrafelor (1859) şi aceea a vămilor (1860). — La fel administraţia municipală şi poliţenească din cei doi Focşani. — Autorităţile celor două ţări sunt autorizate să corespondeze direct, nu prin mijlocirea guvernelor. — Bucureştii, ca viitoare capitală, îşi combină o pecete din stemele ambelor ţări: vulturul şi zimbru. — M. Kogâlniceanu propune să nu se mai serbeze, ca aniversară a unirii Principatelor, ziua de 5, ci numai aceea de 24 Ianuarie.

Mult mai importantă, mai eficace şi mai hotărîtoare pentru realizarea unirii depline fu însă acţiunea diplomatică a lui Cuza-Vodă. Ea constitue un strălucit capitol al domniei lui şi pune în

evidenţă eminentele sale calităţi ca Şef de Stat. Deşi chestiunea aceasta nu intră în cadrul conferinţei mele, totuşi, expunerea ei, cât de sumară, mi se impune, pentru relevarea meritelor pe cari Domnul, personal, şi le-a câştigat în rezolvarea ei.

Inclinat să realizeze unirea deplină pe aceeaşi cale pe care se realizase unirea personală, pe calea faptelor împlinite, Cuza-Vodă voi să vadă mai întâiu dacă pentru aceasta ar putea conta pe sprijinul marelui şi puternicului său protector, al lui Napoleon. Arătându-i-se rizicul unei astfel de acţiuni, Domnul român se resignă, scriind Impăratului (August 1859) că scopul lui final rămâne unirea deplină, dar că va căuta să-l realizeze în cadrele Convenţiei. In acest înţeles, la recomandarea diplomaţiei franceze (Thouvenel), năzueşte să câştige bunăvoinţa şi adesiunea Porţii pentru înfăptuirea planului său. Inaintează deci Sultanului, în vara anului 1860, un documentat memoriu, prin care, arătând piedicele politice şi tehnice ce stau în calea organizării şi desvoltării Principatelor, conform principiilor şi dispoziţiilor Convenţiei, solicită modificările absolut necesare acesteia în vederea realizării unirii depline şi definitive.

Mai mult, ca să forţeze mâna Turcilor şi a puterilor, el intenţionă să facă, din aprobarea acestei cereri, o condiţie sine qua non a vizitei sale la Constantinopol pentru învestitură (Octomvrie 1860). Dar, tot la recomandarea diplomaţiei franceze (Lavalette, ambasadorul francez din Constantinopol), renunţă la această intenţie, mulţumindu-se a discuta numai chestiunea cu conducătorii puterii suverane. Nu primi însă nici un răspuns precis şi nu obţinu nici un angajament din partea lor, ceea ce îl determină ca, întors în ţară — unde ştirea despre intervenţia Domnului pentru modificarea Convenţiei provocase mare şi generală satisfacţie—să spună că chestiunea aceasta este o afacere internă a Principatelor şi, ca atare, atârnă numai dela ele să fie resolvată potrivit intereselor naţionale.

Presat de situaţiunea politică lăuntrică tot mai imposibilă şi mai dăunătoare şi convins—după vizita pentru învestitură la Constantinopol—că numai prin Turci nu va putea ajunge la nici un resultat în acţiunea sa şi că tot la Franţa trebue să caute sprijin şi ajutor, acolo fiind „isvoarele de viaţă ale tinerei Românii“,

el scrie, în Octomvrie 1860, acestea lui Napoleon. Apoi, după sfatul lui Lavallete, trimite Impăratului, în copie, memoriul înaintat Porţii, cu o scrisoare lămuritoare (mai sus citată), foarte preţioasă ca document istoric. Căci în ea se arată din nou dificultăţile situaţiei şi imposibilitatea organizării şi propăşirei ţării sub regimul stabilit de Convenţie.

Impăratul dădu ordin să se sprijine acţiunea Domnului român, iar diplomaţia franceză fu îndrumată să lucreze pentru aprobarea cererii. Admirabil secondat de C. Negri, Lavalette pune toată priceperea şi dibăcia personală, toată autoritatea şi prestigiul ţării pe care o represinta, ca chestiunea să fie acceptată de Turci şi deferită puterilor. Ca totdeauna însă, Turcii tărăgănau lucrurile, ca să câştige timp. Se fac noi şi stăruitoare intervenţii. Negri nu numai că ameninţă Poarta, în numele Domnului său, că unirea va fi proclamată şi înfăptuită, fără să se mai aştepte hotărârea ei, dar îndeamnă chiar pe Cuza să procedeze cu toată hotărîrea la acest pas.

Totuşi Turcii nu se decid. In ţară starea de lucruri devine intenabilă. Adunările votează — în Aprilie 1861 — întrunirea lor la Bucureşti pentru desbaterea legii rurale. Faptul fu împărtăşit şi comentat de Domn lui Lavalette într'o scrisoare mai lungă, în care el pune din nou întreaga problemă, arătând că orice întârziere îl va împinge să recurgă la acţiuni independente de ori ce alte interese şi consideraţiuni de cât ale ţării sale. Lavalette şi Negri depun noi stăruinţe. Turcii admit în principiu modificările cerute la Convenţie, dar nu se grăbesc să facă încă nimic pentru resolvarea concretă a chestiunei.

Exasperat de atâta tergiversare, Domnul, împins de colaboratorii săi, se hotărăşte să proclame unirea la 15 August (1861), ziua de naştere a lui Napoleon, să pună astfel faptul împlinit sub auspiciile, protegiuirea Impăratului. El face în acest scop toate pregătirile. Se elaborează chiar proclamaţia pentru unire. Inainte însă de a o da, ţine să anunţe pe Napoleon de intenţiile sale. Redactează o serie de scrisori — Impăratului, lui V. Alecsandri, trimisul său la Paris, şi Ministrului de Externe francez, — scrisori în cari explică necesitatea imperioasă în care se află de a proclama, cu dela sine autoritate, peste capul Curţii

suverane şi al puterilor europene, unirea deplină a Principatelor. Dar ştirile venite, între timp, dela Constantinopol, cum că intervenţiile diplomatice sunt pe calea cea mai bună şi cu şanse de completă reuşită, ca şi teama, de sigur, ca prin acţiunea sa să nu compromită chestiunea, ţinu pe loc executarea planului. Scrisorile nu mai fură expediate. Ele ni s'au păstrat însă şi constituesc documente foarte preţioase. Căci reflectează starea de spirit a Domnului şi a ţării, dau icoana fidelă a situaţiei politice: neputinţa de organisare şi propăşire sub regimul Convenţiei şi, deci, necesitatea absolută de modificare a acesteia prin realisarea unirii depline.

In adevăr, strânsă din toate părţile, Poarta se decide a deferi chestiunea puterilor garante. Ca să înlesnească rezolvarea ei, Cuza-Vodă renunţă la revizuirea legii electorale, pe care de asemenea o ceruse dela puteri. Ministerul de Externe frances propune ca aceste să nu se mai întrunească în conferinţă, ci să se resolve chestiunea pe cale de corespondenţă între Cabinetele interesate. Propunerea se primeşte. Unirea deplină este aprobată, dar, ca şi îndoita alegere a lui Cuza-Vodă, condiţionat: numai pentru timpul domniei lui, urmând ca după aceea să se revină la regimul stabilit prin Convenţia de la 1858.

Hotărîrea se aduse la cunoştinţa Domnului printr'un firman împărătesc (26 Noemvrie 1861), iar Domnul o aduse la cunoştinţa ţării printr'o scurtă dar însufleţită proclamaţie (11 Decemvrie 1861). Bucuria, satisfacţia, fu nespusă. Unirea deplină era acum asigurată. Se institue un singur guvern central, iar adunările sunt convocate la Bucureşti (de acum înainte singura Capitală a ţării) pentru ziua de 24 Ianuarie 1862, a treia aniversare a îndoitei alegere, să constitue un singur Parlament.

In mijlocul entusiasmului general, Cuza-Vodă, trecând peste hotărîrile Porţii şi ale puterilor, proclamă, în acea zi, unirea deplină şi definitivă a Principatelor. Prin glasul celor mai autorisaţi representanţi, fostele adunări recunosc, la rândul lor, meritul, marele merit, pe care Domnul, personal, şi l-a câştigat în rezolvarea acestei chestiuni. Cu drept cuvânt dar putea el spune, în mesagiul adresat deputaţilor: „Alesul vostru vă dă astăzi o singură Românie!“

II

Piedicile tehnice pentru o guvernare şi o legiferare mai lesnicioasă şi mai rodnică fură aşa dar înlăturate. Un singur guvern şi o singură adunare legiuitoare, fără incomoda Comisie centrală, vor putea mai uşor şi mai cu folos lucra. Dar piedicile politice mai rămaseră. Căci adunarea întrunită avea aceeaşi alcătuire — majoritatea ei o formau aceiaşi reprezentanţi ai fostelor adunări separate dela Iaşi şi Bucureşti, ostili reformelor pe cari le voia Domnul şi le aştepta ţara.

Totuşi Cuza-Vodă îşi luă întâiul guvern al unirii din această majoritate. Barbu Catargiu, şeful partidei conservatoare, fu însărcinat cu constituirea Cabinetului. Faptul nemulţumi şi nelinişti profund partida progresistă, care vedea, în această însărcinare, periclitată realizarea reformelor în spirit liberal şi democratic. O întinsă şi intensă agitaţie se porni în masele orăşăneşti (pentru reforma electorală) şi în cele ţărăneşti (pentru reforma rurală): sătenii din Buzău porniră chiar, în cete tumultuoase, spre Capitală...

Dar Barbu Catargiu, care părăsise prima sa guvernare în Muntenia, pe urma unui grav conflict de atribuţii cu Domnul, nu era omul care să se lase impresionat de atari agitaţii şi mişcări. Deosebit de capabil şi cu mare autoritate, nestrămutat în convingeri şi hotărît în acţiuni, de voinţă neînfrântă şi de caracter inflexibil, el era bine fixat asupra spiritului şi modului cum trebuia, după concepţia sa conservatoare, organizat Statul şi realizate reformele. Ştia bine unde trebuie să ajungă şi avea, pentru aceasta, şi mijloacele la dispoziţie — Parlamentul.

Incepu guvernarea cu înfăptuirea schimbărilor pe cari le impusese modificarea Convenţiei: constitui Consiliul legislativ (în locul Comisiei centrale, care fu, nu suspendată, cum deciseseră puterile, ci deadreptul desfiinţată) şi mută Curtea de Casaţie dela Focşani la Bucureşti. Apoi abordă, cu hotărîre, chestiunea rurală, prezentând Parlamentului proiectul de lege întocmit de fosta Comisie centrală, proiect de lege pe care Domnul îl respinsese, dar pe care Guvernul acum şi-l însuşise.

Era marea problemă a vremii, care avea să domine a doua etapă a domniei lui Cuza Vodă (1862—64), după cum întâia etapă

a acestei domnii (1859—62) fusese dominată de problema unirii depline și definitive. Și era problema pentru care țara, țara legală, se divizase în partide, luptând între ele cu pasiune și înverșunare, și pentru care aceste partide s'au paralizat în lucrările lor, timp de trei ani, unul pe altul, neputând înfăptui nimic mai temeinic, mai durabil pentru organizarea internă a Statului.

Disensiunile pe chestiunea rurală, între conservatori și liberali, între reacționari și progresiști, între dreapta și stânga, între albi și roșii, erau mari și profunde, atât ce privește concepția, sub raport juridic, a dreptului de proprietate, cât și ce privește soluția, sub raport practic, a reformei rurale. Unii considerau proprietatea deplină și absolută, ceilalți limitată și condiționată. La fel, țăranii nu erau, cum susțineau cei dintâi, numai stăpânii brațelor lor, ci, cum susțineau cei din urmă, uzufructuarii pământului pe care locuiau și pe care-l munciau de secole. Nu putea fi deci vorba ca raporturile dintre ei și proprietari să fie lăsate la libera înțelegere reciprocă. Ele trebuiau așezate, prin intervenția legii, care, în interesul armoniei sociale și a progresului țării, trebuia să salvgardeze nu numai cererile, legitime, ale proprietarilor, ci și drepturile, incontestabile, ale țăranilor.

Tezele opuse fură reprezentate prin personalitățile cele mai proeminente ale vremii — teza liberală, progresistă, prin Mihail Kogălniceanu, iar teza conservatoare, reacționară, prin Barbu Catargiu. Când deci legea fu adusă în discuția Parlamentului, taberele adverse ținură să-și exprime fiecare punctul său de vedere și să-și precizeze atitudinea prin acești străluciți exponenți ai lor. Kăgălniceanu vorbi în ședințele dela 25 Mai și 1 Iunie, iar Catargiu în ședințele dela 29 Mai, 2, 4 și 8 Iunie 1862. Cuvântul celui dintâi, care expuse problema sub toate aspectele — istoric, social, economic, politic, și național — este un adevărat monument de elocință politică. Cuvintele celui din urmă, deși nu la înălțimea celui al adversarului său, reflectează toată convicțiunea, tot curajul și tot talentul autorului lor.

De altfel, Barbu Catargiu nu avea prea multă nevoie de pledoarie și de prea mare elocință pentru a câștiga de partea tezei sale majoritatea. Căci aceasta era a sa — în concepțiile, convingerile și sentimentele sale, ca și în năzuințele și țelurile sale

politice. Robia mai departe a țărănimei era deci ca și pecetluită. Căci prin legea ce urma să se voteze se nimiceau toate drepturile clăcașilor și li se luau din mâini ogoarele muncite de secole, dându-li-se în schimb, drept mângâiere — spunea Kogălniceanu, după treizeci de ani — ca pământ comunal, trei pogoane la câmp, două la deal, și unul și jumătate la munte, iar aceasta nu ca proprietate absolută, ci numai ca arendă, cu o chirie perpetuă.

Văzând că legea va trece prin Parlament, opoziția porni o violentă campanie, prin presă și adunări publice, pentru lărgirea dreptului de vot și pentru zădărnicirea legei rurale a lui Barbu Catargiu. Liberalii moderați (M. Kogălniceauu) își dădură mâna cu liberalii radicali (I. C. Brătianu și C. A. Rosetti). Dar Guvernul și Parlamentul înțelegeau să sfideze opoziția. Se colportau tot felul de svonuri calomnioase și alarmante. Se vorbia de comploturi, de depozite de arme, de mișcări sediționase și se cerea restrângerea libertății de presă și reprimarea energică a agitațiilor politice. Ca urmare, legea de presă din Moldova fu extinsă și în Muntenia și se luară măsuri pentru oprirea adunărilor publice. Se creia astfel o stare de spirit supra-excitată, o atmosferă politică supra-încărcată, cari aveau să ducă la un desnodământ fatal.

In adevăr, pentru aniversarea revoluției dela 1848, opoziția pregăti o mare serbare pe ziua de 11 Iunie, la Filaret. Temându-se ca din acest prilej să nu se producă turburări — era timpul când avea să se voteze legea rurală — Parlamentul ceru Guvernului să interzică serbarea. O moțiune fu votată de Camera în acest sens, pe urma unei interpelări la care Barbu Catargiu răspunsese fără să se fi făcut desvoltarea ei. El își termină răspunsul cu fatidicele cuvinte: „Pacea, domnilor, pacea și odihna e scăparea țării. Voiu prefera moartea mai înainte de a călca sau lăsa să se calce vreuna din instituțiile țării". O jumătate de ceas în urmă, Primul ministru părăsi localul Adunării Deputaților în trăsura cu Nic. Bibescu, Prefectul Poliției. Când trăsura trecu pe sub clopotnița Mitropoliei, un glonte, tras foarte de aproape, îi răpuse viața.

Era în ziua de 8 Iunie, pe seară. Vestea asasinatului se răs-

pândi cu iuțeală în Capitală și se transmise îndată în toate părțile țării. Emoția și turburarea fură, bine 'nțeles, mari. Sub imperiul lor, se trecu, din nenorocire, la acte și măsuri pripite și provocatoare. A doua zi, Parlamentul dădu Guvernului, reconstituit sub presidenția interimară a lui Ap. Arsachi, puteri discreționare și votă ridicarea unei statui lui Barbu Catargiu în Piața Teatrului din Capitală. Iar două zile în urmă, la 11 Iunie „ca o batjocură a aniversării zilei în care s'a decretat, la 1848, marile principii politice și sociale reclamate de poporul român, — majoritatea Adunăriii, împinsă de ură și de răzbunare cătră țărani, întru nimic solidari cu un asasinat nici dorit, nici pregătit, nici săvârșit de ei" votă legea nefastă a lui Barbu Catargiu.

Din fericire nu toată lumea alunecă însă pe panta actelor și măsurilor reacționare. In mijlocul surescitării generale, bărbați politici de mare autoritate și cu înalt simț de răspundere, păsrându-și calmul și cumpătul, arătară greșelile ce se fac prin stăvilirea libertăților publice și prin introducerea mijloacelor represive în guvernare. Iar Domnul, chemat să vegheze cu grije asupra intereselor viitoare ale națiunii, luă și el atitudine: puterile discreționare acordate de Parlament Guvernului nu fură aprobate, iar legea rurală nu fu sancționată. In fața acestei situațiuni, Guvernul trebui să demisioneze. La 23 Iunie, Nic. Kretzulescu fu însărcinat cu constituirea noului Cabinet.

Lucrurile se liniștiră. Trebuia însă un timp de destindere. Domnul îl oferi prin noul Guvern, care avea să conducă afacerile curente ale Statului, fără să mai abordeze marile reforme. Aceasta pentru că Parlamentul era și rămase tot ostil — în conflict cu Guvernul și cu Domnul. Dar reformele nu puteau fi prea mult timp amânate. Era însă cert acum că, pe cale legală, ele nu se puteau face. Cuza-Vodă sperase, la început, că, după unirea deplină, după constituirea unei singure adunări, se va putea alcătui o majoritate favorabilă reformelor, în special celei agrare și celei electorale, din elementele progresiste ale celor două adunări. Credința aceasta îl făcuse să renunțe — cum am văzut — la cererea ce adresase puterilor pentru lărgirea regimului electoral al Convenției.

Acum însă el văzuse că se înșelase. O asemenea majoritate

nu se putuse alcătui. Trebuia deci neapărat modificată legea electorală. Dar aceasta cu Parlamentul Convenției era peste putință. Astfel, încetul cu încetul, în conștiința Domnului, a colaboratorilor săi, a opiniei publice chiar, își făcu loc convingerea că numai cu mijloace tari, pe cale autoritară, în afară de lege, se poate ajunge la acest scop. Ideia loviturei de Stat — de la Napoleon III curentă în Europa — prindea consistență din ce în ce mai mult în opiniunea generală. La ea îl povățuia dealminterea pe Domn să recurgă cei mai intimi și devotați sfetnici ai săi — C. Negri și N. Kretzulescu.

Se vedea bine că într'acolo se merge. Temerile față de o lovitură de Stat erau tot mai accentuate și mai justificate. Ele se manifestară public. Spiritele liberale înaintate se îngrijorau sincer la gândul că regimul constituțional al Convenției ar putea fi periclitat. Cele conservatoare, reacționare, nemulțumite de atitudinea Domnului în chestiunea legii rurale, arătau aceeași îngrijorare, firește mai puțin sinceră. Agitația se îndrepta, peste capul Guvernului, asupra Domnului. El fu atacat direct, în țară și în afară. In țară, în Parlament, prin o serie de capete de acuzațiune. In afară, printr'un memoriu, în care era învinuit, pentru atitudinele sale în afacerea armelor sârbești și în afacerea dela Constangalia, de rusofilie, de abandonare a politicei franceze.

M. Kogălniceanu îi luă apărarea. Moderat și insinuant în formă, dar hotărît și categoric în fond, el arată că nu Domnul poate fi și trebue făcut răspunzător pentru situația grea în care ajunsese Statul, pentru neputința de a se organiza și consolida, ci toți cei ce împiedică, prin toate mijloacele, această operă de organizare și consolidare. Această pledoarie a sa pentru Cuza-Vodă constituie una din paginile cele mai drepte de apreciere a activității politice a Domnului unirii și din cele mai frumoase, prin obiectivitate și lealitate, ale elocinței patriotice a autorului. Din acel moment era vădită, pentru toți, legătura dintre Domn și Kogălniceanu, perfecta comunitate de idei și sentimente ale acestor doi oameni, în ce privește nu numai necesitatea realizării reformelor, dar și a mijloacelor prin care acestea trebuiau impuse.

In adevăr, la 11 Octomvrie 1863, M. Kogălniceanu fu însărcinat să constitue guvernul. Scopul era neîndoios: realizarea, cu

orice preţ, a reformelor. Noul Preşedinte de Consiliu era de altfel, atunci, singurul om de guvern prin care aceste reforme se puteau înfăptui. Mai convins de cât oricine de necesitatea lor, el fusese silit să se retragă din prima sa guvernare în Moldova pe chestiunea ţărănească, iar sub guvernul Barbu Catargiu, fusese, în marea desbatere a reformei rurale, cel mai documentat şi însufleţit apărător al acestei reforme, în folosul ţărănimei. Era, apoi, moderat în acţiune, dar abil şi diplomat în forme şi mijloace. Putea să încerce, deci, încă odată, realizarea reformelor pe cale legală, parlamentară, dar putea să le şi impună, cu hotărîre şi energie, prin mijloace extra-legale. Ţara întreagă ştia aceasta. De aceea temerea fu generală şi justificată în lagărul adversarilor. Toţi se ridicară împotriva acestui guvern personal. Liberalii de teamă să nu se modifice regimul constituţional al Convenţiei. Conservatorii de teama unei reforme rurale, radicale, în folosul clăcaşilor, prin expropiere şi împroprietărire fără despăgubire. Astfel cele două partide, totdeauna rivale şi înverşunate unul împotriva celuilalt în luptele politice de până acum, se găsiră laolaltă, contra Domnului şi Guvernului său. Alianţa aceasta, nefirească şi nebănuită, este ceea ce s'a numit încă de atunci şi cu drept cuvânt: coaliţia monstruasă.

Dar Kogălniceanu avea să meargă la scop. Parlamentul fu convocat. El fu deschis printr'un mesagiu al Domnului (3 Noemvrie 1863) în care, condamnând neînţelegerile anterioare, conflictul dăunător dintre Guvern şi reprezentanţii naţiunii, făcea apel la toţi să se unească şi să lucreze pentru realizarea reformelor pe cari le anunţa: legea rurală, legea electorală, legea de secularizare, legea învăţământului, legea de unificare a Bisericii, codurile etc. Din toate însă una singură trecu în sesiunea aceea şi trecu numai după un ceas de discuţiuni şi cu unanimitate de voturi. Era legea de secularizare a averilor mânăstirilor închinate. Faptul dovedeşte că problema era privită ca o chestiune de ordin naţional, faţă de care toţi aveau aceeaşi atitudine. Trebuia recuperat, neîntârziat, pentru patrimoniul Statului, $^1/_5$ din teritoriul ţării. Şi trebuia pus capăt, neapărat, amestecului strein, Grecilor, Turcilor şi Ruşilor, în afacerile lăuntrice ale noastre, cu lezarea aşa de jignitoare a suveranităţii noastre naţionale.

De aceea, chestiunea aceasta, atât de veche şi de dificilă, fu rezolvată totuşi aşa de grabă şi de radical.

Celelalte reforme nu fură însă acceptate. Căci Parlamentul — cu toate silinţele lui Kogălniceanu de a-l determina la o atitudine mai conciliantă şi mai patriotică—rămase tot aşa de intransigent şi ostil lor şi Guvernului ce le cerea. Când Preşedintele Consiliului prezintă proiectul de lege rurală (Aprilie 1864), întocmit de opoziţia liberală ca răspuns la proiectul Comisiei centrale, el căpătă vot de blam. Demisia nu-i fu acceptată. Domnul îi reînoi încrederea şi-l însărcină să prezinte Parlamentului proiectul reformei electorale. Prin aceasta voia să arate ţării că face ultima încercare ca să obţină, pe cale normală, parlamentară, revizuirea sistemului electoral, în scop de a se putea constitui, pe baze mai largi, un Parlament favorabil reformelor. Aceasta deşi cunoştea bine rezultatul. De aceea, sub cuvânt că încep muncile câmpului şi deputaţii, mai toţi mari proprietari, trebuie să fie pe la moşiile lor, odată cu prezentarea acestui proiect de lege, Domnul prorogă şi Parlamentul până la 2 Mai (1864).

In ziua aceasta, sortită să rămână istorică, Kogălniceanu se prezintă Parlamentului cu un mesagiu al Domnului, prin care se limitau lucrările la votarea reformei electorale şi a creditelor necesare pentru funcţionarea Statului. Parlamentul nu refuză să discute reforma şi să voteze creditele cerute, dar în faţa unui guvern constituţional. Căci, zicea moţiunea de neîncredere prezentată: după ce i s'a dat vot de blam, Domnul n'a primit demisia Guvernului. Era în dreptul său. Trebuia însă să dizolve adunarea, să facă un nou apel la corpul electoral. N'a făcut-o însă, menţinându-l împotriva normelor constituţionale şi practicei parlamentare. Nu poate discuta deci legea cu acest Guvern, ci cu un altul, pe care-l aşteaptă. Ca răspuns, Kogălniceanu arată că, în situaţiunea dată, Domnul trebuie să facă apel la naţiune, ca ea să judece între dânsul şi Parlament. Apoi, fără a mai da timp să se discute această declaraţiune, ceti decretul de disolvare a Parlamentului. Un detaşament de soldaţi evacuează adunarea. Cel din urmă părăsi locul său, Preşedintele, Lascar Catargiu.

Lovitura era dată. Deşi toţi o presimţiră şi o prevăzură, nu o putură evita. Căci fiecare parte în conflict stătu neclintit

pe poziţia sa, nevoind să se plece înaintea celeilalte. O proclamaţie dată de Cuza-Vodă motiva şi justifica faţă de ţară această procedură şi făcea apel la naţiune să judece între Domn şi reprezentanţii săi în Parlament. In acelaş timp se publică un nou Statut de organizare a Statului, care avea să înlocuiască constituţiunea Convenţiei dela 1858, cum şi o nouă lege electorală, de cadre mai largi şi în spirit mai democratic, care avea să înlocuească dispoziţiile electorale ale aceleeaşi Convenţii. Asupra lor obştea poporului trebuia să hotărască cu da sau ba.

Prin noua lege electorală, întocmită pe principiul votului obştesc, direct şi indirect, se măria considerabil numărul alegătorilor din celelalte clase sociale şi din toate categoriile profesionale. Puterea trecea din mânile oligarhiei în acele ale poporului. Iar prin noul Statut, se constituia, pe lângă Adunarea Deputaţilor, aleasă pe noile baze electorale şi cu un număr mult mai mare de membri, un al doilea corp legiuitor: un Senat, numit Corp ponderator, care avea să fie, nu ales, ci numit: jumătate (32 membri) direct de Domn, după chibzuinţa şi alegerea sa liberă, iar jumătate (alţi 32 membri) tot de dânsul, însă aleşi de pe listele de membri ai Consiliilor judeţene. Drepturile şi prerogativele Domnului faţă de cele două corpuri legiuitoare fură asemenea mărite. El avea să numească pe Preşedintele Adunării Deputaţilor şi pe vice-preşedinţii Corpului ponderator, Preşedintele acestuia fiind, de drept, Mitropolitul ţării. Se instituie, peste aceste adunări, un Consiliu de Stat, cu atribuţii legiuitoare, pentru întocmirea legilor. In modul acesta, Domnul şi Guvernul puteau dispune de un Parlament, care nu mai avea nici o putere şi nici o independenţă, devenit un instrument docil şi servil al puterii executive. El, Domnul, putea chiar promulga direct legi, cari trebuiau să fie în urmă ratificate de Parlament.

Noul Statut şi noua lege electorală fură aprobate în zilele de 10-14 Mai cu 682.621 voturi pentru şi 1.307 contra. Domnul merse la Constantinopol cu rezultatul plebiscitului. Acolo lucrurile fură aşa de bine pregătite că el obţinu fără nici o dificultate aprobarea lor. Mai mult. Prin hotărîrea dată de Curtea suzerană şi de puterile garante se recunoscu ţării (la 28 Iunie) dreptul deplin de legiferare în chestiunile interne, fără prealabilă autorizare sau ulterioară aprobare a lor. Era completa au-

tonomie. Un nou și important câștig politic, care contrabalansă întru câtva efectul dezastros al octroării noului Statut de organizare a Statului. Un mare pas spre independența viitoare... Pe noua cale legală, Consiliul legislativ desbătu și aprobă legea rurală a lui Kogălniceanu după proiectul opoziției liberale dela 1862. Se ivi însă între Domn și primul său sfetnic un dezacord cu privire la data aplicării ei. Domnul, șovăitor și temător, ar fi vrut ca legea să se aplice numai după trei ani. Kogălniceanu însă, hotărît și prevăzător, cerea aplicarea ei imediată. Dezacordul se aplană, din fericire, în favorul marelui om al zilei. Cuza-Vodă promulgă—la 14 August—legea prin decret domnesc, iar Parlamentul o ratifică ulterior și el.

Astfel marea problemă pentru care timp de cinci ani partidele își istoviseră forțele în silințe zădarnice pentru organizarea Statului, era acum rezolvată. Țărănimea eliberată de clacă, stăpână pe brațele ei și împroprietărită pe pământurile muncite de veacuri. Câteva milioane de hectare de pământ intrară în proprietatea absolută a câtorva sute de mii de familii țărănești. O frumoasă și mișcătoare proclamație le aduse la cunoștință evenimentul prin care avea să se transforme structura socială și să se schimbe fața economică a țării. Kogălniceanu o atribuie Domnului, spunând despre dânsa că este testamentul politic al lui Cuza-Vodă. Evident, formal, așa e. Sufletul din această proclamație e însă al marelui său colaborator. Se vede cuvânt de cuvânt. E, cum am zis, cea mai frumoasă și cea mai mișcătoare pagină politică oficială a sa, scrisă cu conștiința că fixează pentru posteritate un important moment al istoriei noastre contimporane.

In adevăr, nodul gordian fusese tăiat. Calea pentru realizarea celorlalte reforme era deschisă. Ele nici nu întârziară a lua ființă. Prin codicele de legi, reforma învățământului și celelalte ce se mai întocmiră se puse temelii solide noii Românii,—temelii pe care se putea clădi, sigur, viitorul ei. E opera grandioasă și glorioasă a lui Cuza-Vodă și a marelui său sfetnic. Prin ea, ambii au intrat, înfrățiți pentru toate timpurile, în istoria neamului. Din nefericire însă armonica înțelegere și rodnica colaborare nu dură peste ceea ce fusese strict necesar. Intrigele camarilei din jurul Domnului și, poate, gelozia acestuia duseră

la separaţiunea lor. Motivul: entusiasta primire făcută lui Kogălniceanu într'o călătorie prin Oltenia. Căci, deşi el, leal şi onest, cum înţelegea să-şi servească Suveranul, nu-şi atribuia sieşi câtuşi de puţin meritul reformei, lăsându-l, întreg, pe seama lui Cuza-Vodă, totuşi teama unei prea mari popularităţi a colaboratorului său, făcu pe Domn, adesea necugetat şi nestăpânit, să arunce lui Kogălniceanu, la întoarcere, într'un Consiliu de Miniştri, cele mai grele şi mai nemeritate cuvinte.

Aceasta duse, fireşte, la demisia celui mai priceput, mai hotărît şi mai devotat sfetnic. După o scurtă trecere pela Guvern a lui C. Bozianu, Nic. Kretzulescu, cel ce luase succesiunea Cabinetului lui Barbu Catargiu, fu însărcinat să ia şi succesiunea lui Kogălniceanu. In scrisoarea de retragere, de demisie, resignarea şi nobleţa sufletului său apar în toată splendoarea lor:

„Depunând, respectuos, în mânile Inălţimii Voastre demisiunea mea, eu mă retrag cu desăvârşire în viaţa privată, eu pun piatră pe cariera mea publică. Vă rog dar să nu credeţi că, ca mulţi alţii, voiu reintra în rândurile opoziţiunii. Intre aceasta şi între mine este o prăpastie. Ş'apoi, Prea Inălţate Doamne, V'am ajutat a Vă creia o autoritate, astfel în cât nu aveţi a Vă mai îngriji de opoziţiunea nimănui. Prin demisiunea mea, eu mă pedepsesc însu-mi de ori ce din parte-mi aş fi putut contribui a Vă face să uitaţi o oră întreagă că unui Domn îi este permis tot, afară de insultă, pe simpla raţiune că insultatul nu-i poate răspunde. Punînd astăzi capăt carierii mele politice, eu prin aceasta tot nu uit amiciţia ce mulţi ani m'a legat cu Colonelul Cuza, nici devotamentul nealterabil ce am avut şi voiu avea pentru Domnul Alexandru Ioan I, în toate ocaziile dependinte de mine".

Ce-l priveşte pe Cuza-Vodă, Kogălniceanu s'a ţinut de cuvânt: el n'a intrat în rândurile adversarilor Domnului şi i-a păstrat într'adevăr, până la sfârşit, un devotament inalterabil. Ce-l priveşte pe sine, Kogălniceanu nu s'a ţinut de cuvânt: căci, pentru binele şi norocul ţării, el nu s'a retras din viaţa publică şi n'a pus capăt carierii sale politice, ci a continuat să aducă încă multe şi mari servicii României.

III.

Plecarea lui Kogălniceanu dela Guvern nu prejudicie marea sa operă. Căci, din fericire, ea s'a produs (Ianuarie 1865) numai după ce reformele sale au fost puse în aplicare şi când deci nu mai puteau fi abolite sau lăsate în părăsire. In schimb însă poziţia Domnului se sdruncină mult. Căci trecerea dela un regim la altul, dela regimul Convenţiei din 1858, cu adunările sale legiuitoare, independente şi de un nivel social şi cultural superior, la regimul Statutului dela 1864, cu cele două Corpuri legiuitoare, lipsite, prin felul cum erau constituite şi cum trebuiau să funcţioneze, de independenţa necesară unor adevărate organe constituţionale şi cu un nivel social şi cultural mult inferior celor anterioare, trecerea aceasta bruscă şi cutezătoare, provocă o legitimă şi justificată reacţiune în lumea politică a ţării.

In adevăr, ceea ce hotărîse pe Cuza-Vodă şi sfetnicii săi să recurgă la lovitura de Stat era, cum am arătat, faptul că nu putuse trece reforma agrară prin Adunările legiuitoare constituite pe baza stipulaţiilor electorale ale Convenţiei şi că nu putea, cu Parlamentul marilor proprietari, să modifice aceste stipulaţiuni, dând ţării o nouă lege electorală, de cadre mai largi şi în spirit mai democratic. Dar Domnul nu s'a mulţumit numai să octroeze, pe cale de plebiscit, o asemenea lege, ci a mers mai departe: a dat ţării şi un nou Statut constituţional, cu scopul de a pune Parlamentul direct sub tutela sa. Căci, necontenit împiedecat, cum fusese, în opera de organizare a Statului, de atitudinea fermă şi hotărîtă a fostelor adunări legislative, Cuza-Vodă socoti aceasta ca absolut necesar. Trecând deci peste principiile fundamentale ale constituţionalismului reprezentativ, el introduse, prin noul Statut, dispoziţiuni de natură să anihileze drepturile şi prerogativele esenţiale ale celor doua Corpuri legiuitoare.

Cu aceasta, poziţia Domnului, compromisă deja faţă de partida conservatoare prin reforma rurală a lui Kogălniceanu, se compromise şi faţă de partida progresistă. Căci membrii acestei partide, îndoctrinaţi cu ideile liberale şi democratice ale Apusului nu puteau concepe viaţa Statului român de cât sub un regim

de adevărat constituționalism, sincer și onest aplicat. Ei vedeau în noul Statut al lui Cuza-Vodă desființarea vieții constituționale a țării și reîntoarcerea la absolutismul nefast de care abia scăpaseră fostele Principate. Și unii și alții deci—conservatori și liberali—se uniră împotriva noii forme de organizare a Statului și a noului sistem de guvernare al Domnului. Obiectivul tuturor era același: restituirea regimulni constituțional pe bazele statorite în Convenția dela 1858.

*

După ridicarea partidelor împotriva sa și după retragerea lui Kogălniceanu, Cuza-Vodă nu mai avea în jurul său de cât oameni politici fără multă autoritate și mare prestigiu și, din nenorocire, o camarilă detestabilă, care exercita o nenorocită influență în conducerea afacerilor publice. Numele favoriților ce alcătuiau această camarilă erau general cunoscute. Se știa cum și ce fel ei abuzează de încrederea și simpatia Domnului și cum prin actele lor arbitrare și abusive îl descoperiau tot mai mult, iar prin atitudinea lor interesată și nesinceră îi ascundeau adevărata situație.

Rezultatele se văzură curând. Guvernul Nic. Kretzulescu, slab și fără autoritate, nu putea împiedeca abuzurile și nerânduelile de tot felul în administrațiile publice și nici nu putea pune ordine în Visteria, în finanțele Statului. Parlamentul, la rândul său, nu mai era o frână pentru Guvern și nici nu mai exercita asupră-i controlul necesar. Oameni noi, din straturile largi ale poporului, nepregătiți încă pentru viața publică, luară locul, în acest Parlament, celor mai aleși și meritoși reprezentanți ai clasei conducătoare, din mijlocul căreia se recrutau membrii fostului Parlament al Convenției. A. D. Xenopol pune față în față numele unora și al altora, spre a învedera marea deosebire de situație, de cultură și de educație dintre ei și arată, apoi, cu fapte și împrejurări concrete, cum cei mai mulți din noii reprezentanți ai națiunii erau cu totul nepregătiți, inproprii chiar, pentru o activitate parlamentară.

La acestea se mai adaose o greșală, o mare greșală a Domnului: recunoașterea celor doi fii naturali ai săi cu Principesa Obrenovici. Faptul fu un nou motiv de nemulțumire și un puternic mijloc de agitație împotriva lui Cuza-Vodă, căruia i se

atribuia intențiunea constituirii unei dinastii a familiei sale. Prin aceasta, chestiunea Principelui strein, ca postulat național al Divanurilor adhoc, reveni pe tapet cu mai multă pasiune. Ea nu încetase de altfel a fi ținută mereu la suprafață. Căci, prin alegerea lui Alexandru Ioan I ca Domn al Principatelor-Unite, țara nu renunțase la acest ultim postulat neîmplinit al său. Domnul era socotit numai ca un depozitar al Coroanei până în momentul când se va putea alege un Principe strein. Adunările legiuitoare și Comisia centrală nu odată au ținut să i-o spună aceasta, deschis, une ori chiar în mod și ton jignitor.

Cu cât lucrurile mergeau mai rău, cu atât curentul pentru Princepele strein se ințeția. Când deci se anunță, oficial, recunoașterea celor doi fii naturali ai lui Cuza-Vodă, nemulțumirea și îngrijorarea în lumea politică fu generală. Totuși, Domnul, înconjurat și adulat de favoriți, nu vedea compromiterea situației sale. El se credea tare pe popularitatea câștigată prin reforma agrară în mijlocul maselor țărănești, pe indiferența claselor producătoare orășenești pentru problemele vieții constituționale și dinastice și pe devotamentul armatei. In adevăr, țărănimea idolatriza pe Domnul dezrobirei ei. Dar această țărănime nu avea nici putea să aibă încă rol precumpănitor în viața publică. Clasele producătoare orășenești puteau fi ușor scoase din indiferentismul lor, pe dată ce chestiuni de interes vital le-ar fi împins la aceasta. Ce privește, în sfârșit, armata, putea și ea să fie atrasă, prin conducătorii săi, în rândurile celor nemulțumiți.

In adevăr, lumea politică era împotriva nu numai a modului cum se făcuse noua organizare a Statului, ci și împotriva sistemului de guvernare introdus și practicat de Cuza-Vodă. Ambele partide se înțeleseră deci pentru o acțiune comună — în țară și în afară — în vederea restabilirii vieții constituționale și pentru aducerea unui Principe strein pe tronul României. Ințelegerea se făcu pe dată ce se vădiră intențiunile dictatoriale ale Domnului. E „coaliția monstruasă“ dela 1863, de care am vorbit. Ea luă forme mai precise, când Cuza-Vodă traduse în fapt intențiunile sale. Incă înainte de lovitura de Stat, se constitui, din fruntași al vieții publice, fără deosebire de partid,

o asociaţiune literară şi politică al cărui scop era apărarea regimului constituţional prin rezistenţa la tendinţele de despotism ale Domnului, iar, în Iunie 1865, toţi oamenii politici de seamă ai ţării, conservatori şi liberali, se legară, în secret, pe cuvânt de onoare, ca pentru cazul de vacanţă a tronului să susţină candidatura unui Principe strein, aşa cum hotărîseră Divanurile adhoc şi cum nu încetase a cere ţara.

Dar ca să producă o asemenea eventualitate, adecă vacanţa la tron, trebuia provocată şi grăbită abdicarea Domnului. Se puse deci la cale o acţiune în acest scop. Pentru aceasta trebuiau lămurite Puterile garante, în deosebi Franţa marelui protector al Principatelor, Napoleon III, asupra situaţiei create în ţară prin modul de guvernare din ultimul timp al lui Cuza-Vodă, asupra imposibilităţii rămânerii lui mai departe pe tron şi asupra necesităţii alegerii la domnie a unui Principe strein. O împrejurare nouă — pe lângă cele mai vechi, de care am vorbit deja: chestiunea armelor sârbeşti şi acea a voluntarilor poloni—veni să dovedească străinătăţii pe deoparte nemulţumirile ce frământau şi agitau anumite clase ale societăţii, iar pe de alta faptul că Domnul şi Guvernul nu mai aveau autoritatea necesară de a domina situaţia.

Imprejurarea aceasta fu mişcarea revoluţionară din Bucureşti, din August 1865, prilejită de întroducerea monopolului la tutun şi de o ordonanţă a Primăriei în chestiunea vânzării fructelor, ambele de natură a leza multe interese şi a provoca o mare agitaţie în lumea micilor negustori. Fireşte că opoziţia profită de aceste nemulţumiri şi agitaţii pentru a instiga poporul împotriva Guvernului. Lucrul nu fu greu. Mulţimea revoltată şi îndârjită se dădu la manifestaţiuni sgomotoase şi acţiuni turburătoare. Primăria fu invadată de răsculaţi, iar autorităţile maltratate de ei. Pentru reprimarea mişcării se făcu apel la forţa armată, care năbuşi în sânge răscoala. Lupta între răsvrătiţi şi oaste ţinu toată ziua. Morţi şi răniţi căzură de ambe părţile.

Mişcarea aceasta revoluţionară avu un mare răsunet în ţară şi în afară. In Ţară, Ion C. Brătianu, C. A. Rosetti şi Eugen Carada fură arestaţi ca autori ai ei, iar în afară presa străină se alarmă şi o comentă ca început al unor mişcări revoluţionare mai serioase şi mai întinse, cari ar putea primejdui

ordinea în întreg Orientul. Poarta otomană interveni. Marele Vizir făcu remonstraţiuni aspre Domnului şi Guvernului. Cuza-Vodă, care se afla la băi, la Ems, fu nevoit să întrerupă cura şi să vină acasă. Actul său de clemenţă faţă da turburătorii vinovaţi fu privit ca slăbiciune. Şi deşi Domnul dădu Marelui Vizir un răspuns demn şi hotărît, contestându-i dreptul de a se amesteca în afacerile interne ale ţării, situaţia sa şi a Guvernului său, după această mişcare, fură adânc sdruncinate.

In acest timp, Ion C. Brătianu, trimis în Apus, la Paris, să lămurească Impăratului şi cercurilor hotărîtoare de acolo situaţia ţării şi a Domnului, convinse pe toţi că naţiunea se înşelase în Cuza, că nădejdile puse într'ânsul nu s'au realizat şi că, prin politica sa, nesinceră şi nehotărîtă, prin modul de guvernare inaugurat, tiranic şi despotic, prin restrângerea libertăţilor publice şi falşificarea regimului constituţional, el compromite opera stabilită prin Convenţia dela 1858 şi periclitează însăşi viitorul noului Stat român. Mai departe că, infeudat cu totul politicei ruseşti, pune în joc chiar pacea în Orientul european. Brătianu cerea ca prin intervenţia Puterilor să se restabilească stările normale şi să se permită României să-şi îndeplinească ultimul din postulatele sale naţionale: alegerea la tron a unui Principe strein

Acţiunea aceasta avu de urmare că Cuza, socotit ca francofil de Ruşi şi rusofil de Francezi, fu abandonat şi de unii şi de alţii, în momentul când raporturile dintre cele două mari Impărăţii erau total compromise. Domnul român văzu şi înţelese că situaţia devenise foarte dificilă. Ideia abdicării pentru un Principe strein, la care se angajase, în mod solemm, în faţa ţării şi a puterilor garante, încă dela îndoita sa alegere ca Domn al Moldoveii al Munteniei, i se păru că trebuie înfăptuită. Socoti deci momentul să o pună în aplicare. In mesajul către Parlament, din 1865, ultimul al domniei sale, el, reproducând cuvintele din circulara sa către Puteri din 1859, afirmă din nou voinţa şi hotărîrea de a se coborî de pe treptele tronului, ca naţiunea să-şi poată alege un principe strein. Redactase chiar, în acest sens, şi o scrisoare către Napoleon, pe care nu apucă însă a o trimite. Căci camarila din juru-i interveni, se pare, arătându-i că nu sunt motive de temere şi mai

ales de grabă, că nemulţumirile nu sunt aşa de mari şi de generale şi că, desigur, se vor potoli şi aşeza.

Dar adversarii nu steteau în nelucrare. In cea mai mare taină ei alcătuiră întregul lor plan de lucrare până în cele mai mici amănunte. Domnul trebuia silit să abdice conform angajamentului, o Locotenenţă domnească să preia conducerea Statului, un nou Guvern să se constitue, iar Parlamentul, convocat, să aleagă un principe strein. Se stabiliră chiar persoanele ce aveau să compună Locotenenţa domnească şi să constitue Guvernul. Iar când totul fu gata şi când din străinătate sosiră ştiri că chestiunea principelui strein fusese aranjată, complotiştii câştigară de partea lor pe ofiţerii batalionului de vânători în care Cuza-Vodă avea mai mare încredere. In noaptea când acest batalion fu de gardă la palatul domnesc (11 Fevruarie), ei năvăliră în camera de dormit a Domnului şi-i prezentară actul de abdicare. Surprins şi nepregătit, el îl subscrie fără protestare. Fu apoi îmbrăcat şi condus, pe o poartă dosnică, într'o locuinţă tainică.

A doua zi de dimineaţă Capitala, în frunte cu autorităţile uluite, luă cunoştinţă din proclamaţia Locotenenţei domneşti de cele întâmplate. Căci totul se petrecuse fără nici un incident. Liniştea şi ordinea nu fură câtuşi de puţin turburate. Se lucrase aşa de secret, de prudent şi de energic, că nici chiar cei mai deaproape ai Domnului, amici şi autorităţi, nu ştiură şi nu bănuiră nimic. In după amiaza aceleaşi zile, Camera şi Senatul, întrunite în şedinţă comună, procedură la alegerea noului Domn. Fu ales, cu unanimitate, Contele Filip de Flandra al Belgiei, sub numele de Filip I. O zi în urmă, fostul Domn, mutat în palatul dela Cotroceni, unde îl putură vedea Agenţii diplomatici ai Franţei şi Austriei, fu trimis, cu cei mai de aproape ai săi, peste graniţă, în străinătate, unde-şi petrecu restul vieţii şi unde Alexandru Ioan Cuza se purta cu cea mai mare demnitate şi cu cel mai înalt patriotism. El refuză să se facă instrumentul celor ce credeau a găsi în sine pe omul răsbunării nesocotite şi nu avu în vedere, prin atitudinea sa, în tot timpul exilului, decât interesele ţării şi ale neamului, peste care domnise în una din cele mai însemnate epoci ale istoriei noastre.

* * *

Cu unirea deplină și definitivă a Principatelor, desăvârșită, cum am văzut, în Ianuarie 1862, prin acțiunea personală a lui Cuza-Vodă, cu alegerea, în Aprilie 1866, a Principelui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen ca Domn al României și cu noua constituție, dată țării, în același an, de reprezentanții ei legitimi, se realizară toate postulatele naționale, cari, după conștiința patriotică a contimporanilor, trebuiau să stee la baza constituirii Statului român modern, iar cu marele reforme, sociale și politice, ale lui Kogălniceanu, din 1863 și 1864, se deschise calea sigură a organizării și desvoltării sale viitoare.

Toate aceste mari și epocale realizări nu erau cu putință de cât sub un Domn indigen, ca Cuza-Vodă,—pământean și ortodox. Căci nici îndoită alegere dela 1859, nici secularizarea averilor mânăstirești și nici marea reformă agrară nu s'ar fi putut înfăptui sub un principe strein și catolic, care n'ar fi fost recunoscut de puteri, n'ar fi putut înfrunta agitațiile clerului ortodox, ce ar fi făcut din problema secularizării o chestiune de persecuție religioasă și n'ar fi fost în stare să reziste opoziției înverșunate a marilor proprietari, deținători ai puterii politice în Stat. Nici constituția dela 1866 apoi nu s'ar fi putut alcătui fără recunoașterea completei autonomii a țării,— recunoaștere venită după lovitura de Stat dela 2 Mai 1864, pe care un principe strein n'ar fi avut îndrăzneala să o facă. In sfârșit, nici chiar alegerea Principelui Carol nu s'ar fi putut face cu consensul unanim al fruntașilor țării, dacă acest consens n'ar fi fost provocat de greșelile din ultimii doi ani ai domniei lui Alexandru Ioan I.

Această este de astfel însemnătatea, marea însemnătate a domniei lui Cuza-Vodă în evoluția istorică a Statului român: tot ce s'a dobândit între 1859 și 1866, ca mari realizări politice și naționale, s'a dobândit și prin personalitatea Domnitorului. Țara a văzut-o și a înțeles-o și de aceia, încă în viață fiind, Cuza-Vodă a intrat în domeniul legendei, iar după moartea sa, care a fost un adevărat doliu național, el a intrat pentru toate timpurile în istoria neamului, ca Domn al unirii și al marilor reforme.

PUBLICAŢII INTREBUINŢATE

Kogălniceanu, Vasile M., *Acte privitoare la 2 Mai 1864,* Bucureşti 1894.
Damé, Frédéric, *Histoire dela Roumanie Contemporaine,* Paris 1900
Xenopol, A. D., *Domnia lui Cuza-Vodă,* Iaşi 1903, 2 volume.
Xenopol, A. D., *Istoria partidelor politice în România,* Bucureşti 1910.
Mesagii, proclamaţii şi scrisori oficiale ale lui Cuza-Vodă, Vălenii-de-Munte 1910.
Sturdza, D. A., *Insemnătatea europeană a realizării definitive a dorinţelor rostite de Divanurile adhoc şi autoritatea faptului îndeplinit executat în 1866 de cei îndreptăţiţi* (extras din A. A. R., mem. sec. ist., seria II, tom. XXXIV), Bucureşti 1912.
Henry, Paul, *L'abdication du Prince Cuza,* Paris 1930.
Bossy, Raoul, *Agenţia diplomatică a României în Paris şi legăturile politice franco-române sub Cuza-Vodă,* Bucureşti 1931.
Enerit, Marcel, *Victar Place et la politique française en Roumanie à l'époque de l'Union,* Bucureşti 1931.